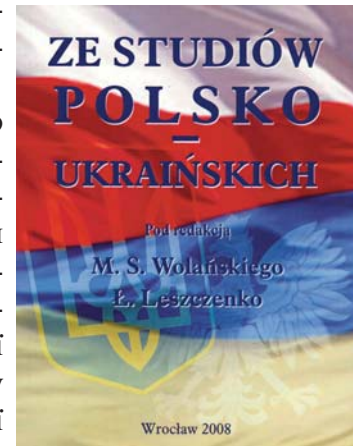

УКРАЇНО-ПОЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ: УЯВНЕ ТА РЕАЛЬНІСТЬ

Прихід до влади в Польщі демократичних сил у 1989 році і проголошення незалежності України у 1991 році черговий раз у ХХ ст. докорінно змінили ситуацію в українсько-польських стосунках. Перед польськими керівниками, політичними партіями і рухами, в цілому перед польським суспільством постала проблема вироблення не просто нової позиції у так званому "українському питанні", а довготермінової стратегії щодо новопосталої сусідньої дер-

жави. Аналогічні проблеми постали і перед Україною та її керівництвом.

Вирішення було логічним і обґрунтованим з точки зору глобальних і локальних інтересів держав того часу - обидві держави проголосили напрямок на розвиток активної співпраці та підтримки зовнішньополітичних ініціатив одне одного на міжнародній арені. Одним із важливих елементів регіональної політики Польщі стало розширення діалогу з Європою та укріплення міжнародної позиції України, з якою Польщу поєднує стратегічне партнерство.

Міжнародні відносини та зовнішня політика попри видиму об'єктивність процесів, які в них відбуваються надзвичайно залежать від суб'єктивних факторів пов'язаних із специфікою сприйняття подій керівниками, які цю політику формують, а згодом і населенням, яке створює власну думку про неї. Людині властиво сприймати реальність з точки зору власного досвіду, історичних аспектів відносин між державами, особистісних якостей і т.п. Реальність сприймається через призму власного бачення світу у вигляді сталих образів. Можна сказати, що людині властиво бачити, те що вона бажає бачити, а не об'єктивну реальність.

Частою є ситуація, коли сприйняття світу в цілому, або окремих елементів системи міжнародних відносин окремими представниками соціумів перетворюються на спільне сприйняття властиве для великих груп, таких як населення держави. Прагнення українського народу до незалежності із симпатією сприймалися більшістю політиків Польщі. Після початку офіційних відносин з Києвом (Декларація про засади і головні напрямки розвитку співпраці була підписана міністром закордонних справ Скубішевським 13 жовтня 1990 року) уряд критикували за занадто "обережний" підхід до України. З іншого боку з'явилися закиди, що "політика двоколіїності" є авантюрою. Після серпневого путчу в Москві і проголошення Декларації незалежності Польща почала відкрито підтримувати незалежність України. 2 грудня 1991 року Польща першою серед держав світу визнала незалежність України.

Польща хотіла бачити Україну стабільною, демократичною, ринковою і у тісному зв'язку із Заходом. Головною причиною такого підходу було переконання, що, зважаючи

на потенціал і геополітичне становище України, її незалежність складане перешкоду для повернення Росії на шлях імперіалістичної політики, що вважалося Варшавою за найгірший із можливих сценаріїв розвитку міжнародної ситуації в регіоні Центральної та Східної Європи.

Паралельно Україна з самого початку своєї незалежності декларувала, що Польща є її пріоритетним закордонним партнером. Польща уникала таких далекосяжних заяв щодо України аж до серпня 1993 року, коли прем'єр-міністр Анна Сухоцька окреслила розвиток "стратегічного партнерства" з Україною як один із пріоритетів польської зовнішньої політики.

Можна сказати, що на цей момент у керівництва і у населення обох держав сформувались чіткі зовнішньополітичні образи обох держав: образи сусідів-партнерів, які разом ідуть до спільної мети, намагаючись долати протиріччя, які виникають в душі поваги інтересів одне одного. Вже на початку 90-х цей образ був сталим і на нього слабо впливали проблемні моменти, які виникали у політиці обох держав, як то угода з Росією щодо ямалського газопроводу або справа майора Лисенка звинуваченого у шпигунстві проти Польщі.

Враховуючи більшу близькість Польщі до Європи та її інтеграційних об'єднань, куди прагнула потрапити і Україна, доволі швидко в рамках цього образу Польща зайняла роль активного «адвоката» та захисника інтересів України перед Європою та її інституціями.

Саме по собі сприйняття реальності не у чистому вигляді, а через систему сформованих світоглядних образів не є чимось поганим і не становить загрози національним інтересам. Але тільки тоді, коли розбіжності між реальністю та образом є невеликими. Частою є ситуація, коли образи глибоко укорінюються у свідомість і змінюються значно повільніше ніж відбуваються зміни у зовнішній політиці держав та ситуації на міжнародній арені. Це призводить до поглиблення розбіжностей між реальністю та образом і як результат має неадекватність зовнішньої політики держави, що є прямою загрозою національній безпеці та інтересам держави.

В даній статті автор має бажання прослідкувати еволюцію відносин між Польщею та Україною за останні півтора десятиліття і проаналізувати адекватність сформованого на початку 90-х образу Польщі в очах українців реаліям сьогодення.

Повертаючись до часу формування образу на початку двосторонніх відносин можна згадати, що Польща та Україна у своїх відносинах потребували міждержавного договору. Переговори пройшли без великих ускладнень в березні 1992 року. 18 травня 1992 року у Варшаві під час візиту президента Леоніда Кравчука було підписано польсько-український Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво. Документ включав відмову від територіальних зазіхань тепер і в майбутньому, відмову від застосування сили і надання своєї території для агресії проти іншої сторони. Тут було закладено і детальний механізм провадження політичних та економічних консультацій на різних рівнях. Цей Договір поряд з раніше підписаною Декларацією власне і заклали підвалини рівноправного та стратегічного партнерства між двома державами. [1, с. 691] Проте українсько-польські відносини все ж були обтяжені певними розбіжностями. У політичній сфері проявилася різниця у підходах до питань регіональної безпеки. В ситуації загострення російсько-українських конфліктів Київ почав шукати зовнішньої підтримки, в тому числі у Варшаві. Україна хотіла вступити до Вишеградської групи і запропонувала створення "простору стабільності та безпеки" в Центральній та Східній Європі, яка спиралася на своєрідну польсько-українську вісь. Перші такі пропозиції поглиблення регіональної співпраці були висунуті на конференції "Дорога України до Європи" в лютому 1992 року. Офіційно вони були підтвержені президентом Кравчуком в ході його травневого візиту в 1992 році.

Ці пропозиції були розвинуті пізніше, весною 1993 року, у формі концепції регіональної системи загальної безпеки (т.зв. План Кравчука). Концепція передбачала початкову інституціоналізацію консультацій і створення регіонального антикризового штабу.

Відповіді польської сторони спочатку були неоднозначні, але згодом відверто негативні. Причини були зрозумілі. Польща вбачала гарантії своєї безпеки у членстві в НАТО, а реалізація концепції Києва могла зашкодити цьому процесу. Варшава поряд з цим побоювалася втягнення до російсько-українського конфлікту. Якщо мова йде про включення України до Вишеградської групи, то воно кардинально би змінило характер цього угруповання (яке сприяло координації процесу інтеграції із західними структурами). Крім того Варшава була занепокоєна змінами в українській ядерній політиці. [2 s. 222] В грудні 1992 року президент Валенса запропонував створити Консультаційного Комітету Президентів Польщі та України (ККП). ККП розпочав свою діяльність під час візиту Леха Валенси до Києва у травні 1993 року.

В лютому 1993 року було підписано угоду про військову співпрацю. З того часу Польща є третім за значенням військовим партнером України після США та Росії. На двосторонні відносини 1991-1993 років і їх сприйняття політиками та населенням значний вплив мала історична спадщина двох народів, яка є одним з основних факторів формування образів. Історичний досвід народу чи держави з точки зору концепції образного сприйняття політичної реальності є надзвичайно важливим фактором, вплив якого найважче віддається впливу з боку сил, що намагаються подолати його вплив. Українська сторона очікувала на офіційне засудження "операції Вісла" (кроком до цього стала постановка Сенату 1990 року) і компенсації для українців. Польська сторона відкидала питання компенсацій, нагадуючи у свою чергу про події на Волині 1943 року. Крім того виникали конфлікти щодо українських греко-католицьких церков та монастирів в Польщі та відбудови польських військових цвинтарів в Україні. Ці події, які, начебто, не мали жодного стосунку до двосторонніх відносин на сучасному етапі, відіграли надзвичайно велику роль у формуванні образу через який Україна сприймала Польщу, а Польща Україну. І якщо порівнювати їх вплив із факторами потепління стосунків, про які згадувалося на початку статті, то вони мали значно більш глибинний вплив і значно менше піддавались корегуванню з боку владних структур.

На українсько-польські відносини 1994-1995 років окрім уже згадах проблем вплинули виборча кампанія та перемога на президентських виборах Леоніда Кучми, якого у Варшаві вважали за ініціатора поглиблення українсько-російських відносин. Однак ці побоювання доволі швидко розвіялися. Проте в березні 1994 року обидві країни підтвердили, що їхні стосунки мають характер "поглибленого партнерства" (але не "стратегічного").

Київ чимдалі демонстрував занепокоєння щодо процесу розширення НАТО на Схід (побоюючись російського тиску). Варшава переконувала, що цей процес не означає припинення співпраці у сфері безпеки. Польща негативно поставилася до української пропозиції створення без'ядерного простору в Центральній та Східній Європі. З іншого боку, Україна виявилася значно успішнішою, ніж Росія, у налагодженні політичного діалогу з Республікою Польща. Так, Польща сприяла прийняттю України в 1995 році до Ради Європи і Центральноєвропейської ініціативи. Польща позитивно сприймала українське бажання набути з певним часом набути членства в СЕРТА, але висувала вимогу виконання економічних вимог вступу. На цей час припадає активізація проукраїнського лобіювання у польській зовнішній політиці на Заході.[1] Стали видимими ознаки відновлення політичного діалогу. В січні 1995 року президенти Валенса і Кучма погодили відновлення роботи ККП. В червні міністр Анджей Ананіч виголосив пропозицію створення спільного польсько-українського батальйону миротворчих сил.

Розвивалася транскордонна співпраця Ще 14 лютого 1993 року в Дебрецені було підписано угоду про створення єврорегіону Карпати. Учасниками цієї транскордонної співпраці стали, Україна, Словаччина, Угорщина та Румунія (з 1997 року). 24 вересня 1994 року було укладено тристоронню угоду (за участі Білорусі) про створення єврорегіону Буг.

Таким чином період 1994-1995 років у польсько-українських стосунках можна характеризувати як успішні, хоча й не позбавлені протиріч. Вплив історичного фактору в цей період відходить на другий план і поступається місцем іншому аспекту формування образу – особистому досвіду і харизмі керівника, який представляє державу. З одного боку образ Л.Д. Кучми дещо спотворював загальне сприйняття плідної співпраці між державами. Але цей вплив доволі швидко поступився місцем іншій тенденції – коли його особистий образ проросійськи налаштованого політика накладений на образ України як держави, що потребували польської підтримки на шляху до Європи дав позитивний результат. Бачення державами одна одної ближче наблизилось до об'єктивної реальності, вдалось зменшити вплив негативного історичного досвіду взаємовідносин між державами, акцентувавши увагу на сьогоденні.

В 1996 році польсько-українські відносини знову характеризували як "стратегічні" і була помітна їх значна активізація.

Етапними кроками у розвитку українсько-польських відносин стали офіційний візит у Польщу Президента України Л.Кучми 25-26 червня 1996 р. Сторони констатували, що українсько-польські двосторонні відносини вийшли на рівень стратегічного партнерства. Польща із розумінням відреагувала на заяву Леоніда Кучми, щоб Варшава підтримала українське прагнення до участі європейських структурах, що знайшло своє втілення у спільній декларації президентів.

Відносини у сфері безпеки склалися добре.. Відбувалися спільні маневри і тривала підготовка утворення спільного батальйону. Польща і Україна зобов'язалися здійснювати спільні військові навчання, розвивати військово-технічне співробітництво і поставки зброї. [3]

На взаємовідносини продовжували негативно впливати історичні суперечки. Однак було зроблено крок у цьому напрямку, коли під час візиту президента Кваснєвського у травні 1997 року до Києва було підписано спільну заяву "До порозуміння і єднання", яка підвела ризику під складними періодами спільної історії двох народів і закликала молоде покоління українців і поляків жити в мирі та злагоді. [4]

В 1998 році настав період виняткового похвалення у польсько-українських взаєминах. Президенти обох держав в 1998 році зустрічалися шість разів (а в 1999 році чотири рази). Відносини з НАТО та ЄС значно впливали на взаємовідносини. Київ, був задоволений з підтримки, яку отримав від Варшави під час підписання Хартії про особливе партнерство з НАТО (липень 1997 року), підтримав включення до складу Комісії Україна-НАТО Польщі, Чехії та Угорщини, ще перед офіційним входженням цих держав до Альянсу.

Польща намагалася запевнити Київ, що розширення ЄС, ніяк негативно не відіб'ється на польсько-українських відносинах. Варшава заявила про своє сприяння і еластичність візового режиму (запровадження якого в майбутньому було необхідністю). (Питання остаточно вирішене підписанням угоди у березні 2003 року). В 2000 роках можна відзначити невеликий спад і охолодження міждержавних стосунків. Польща надалі продовжувала підкреслювати пріоритетність своїх відносин з Україною разом із занепокоєння подальшим поглибленням (радше асиметричної) співпраці Києва з Москвою (особливо в 2000 році). З польської точки зору українські політичні та економічні перетворення не були достатніми, а польсько-українське "стратегічне партнерство" позбавлене змістовного наповнення.

Цей період можна охарактеризувати як спробу Польщі відійти від тенденції образного сприйняття свого східного сусіда і почати більше зважати на об'єктивну реальність політичної ситуації в Україні і регіоні навколо неї та будувати подальші відносини на більш прагматичних засадах, зберігаючи загальний дружній вектор у співробітництві. В подальшому ця тенденція розвиватиметься і стане домінантною у двосторонніх відносинах. Особливо з боку Польщі.

У відносинах з Україною цього періоду домінувало три проблеми: розширення НАТО та ЄС на Схід, енергетична співпраця та історичні суперечки.

Польща провадила подальшу підготовку України до розширення ЄС. У питаннях відносин з НАТО Варшава висловлювалася за поглиблення партнерства Альянсу з Україною. Польща вітала українську заяву про бажання майбутнього членства в НАТО у березні 2002 року. Добре розвивалася двостороння співпраця у військовій сфері. В липні 2002 року українсько-польський батальйон розпочав місію в Косово.

Проблемним виявилось енергетичне питання. В кінці 2000 році Росія запропонувала Польщі будівництво нафтопроводу, який мав би йти в обхід України через Білорусь, що було суттєвим ударом по національним інтересам України. Польща зволікала з переговорами очікуючи на реакцію офіційного Києва. Проте українська влада проявила пасивність у цьому питанні і в 2001 році розпочинаються переговори між Польщею та Росією, хоча Польща продовжувала зважати на інтереси свого "стратегічного партнера", однак російські пропозиції були вигідними. Однак вже до кінця цього року Україна порозумілася з Росією, а в січні 2002 року переговори припинилися через фінансову необґрунтованість проекту та відсутність коштів у російської сторони.

Іншим аспектом енергетичної проблеми став пошук фінансування для будівництва трубопроводу Одеса-Броди-Гданськ, переговори про який почалися ще у 1995 році. Навесні 2002 року почався розгляд питання про подальше будівництво трубопроводу (відрізок Одеса-Броди був закінчений в 2001 році), але далі бракувало коштів та кінцевих споживачів. Сторони також обговорювали питання включення України до єдиного європейсько електроенергетичного питання.

2002 рік був обтяжений політичними проблемами. Особливо це проявилось у питанні щодо продажу українських "Кольчуг" до Іраку. В цій ситуації Польща зайняла позицію США і таким чином вперше в історії сучасних двосторонніх відносин відійшла від образу «адвоката» і захисника інтересів.

Договірно-правова база українсько-польських відносин є досить широкою. Підписано більше 100 двосторонніх документів, що регламентують співпрацю у політичній, економічній, науково-технічній, військовій та гуманітарній сферах. [5, с.691]. Між Україною та Польщею створений дієвий механізм співпраці. Кожна держава може вважати ці стосунки вигідними. За півтора десятиліття держави сформували систему співпраці, які дозволяє використовувати на користь обох держав систему образів у політиків і населення стосовно одне одного. Можна говорити про встановлення в цьому аспекті взаємодії статус-кво між негативними і позитивними тенденціями у взаємному сприйнятті. Польща, як найпошлюбніший наш партнер на західному кордоні може стати для нас плацдармом для інтеграції у європейські структури. Для Польщі ж існування незалежної України розглядається з точки зору гарантій національної безпеки та економічної співпраці.

Суттєві зміни в даній ситуації відбулись в 2004 році із вступом Польщі до ЄС, оскільки з цього моменту Польща у відносинах з Україною мала керуватися не тільки власними інтересами, потребами і баченням України в системі власних пріоритетів, але й спільною позицією ЄС.

Якщо проаналізувати рівень зобов'язань Польщі перед Україною та перед Європейським Союзом, то можна помітити, що попри величезний доробок двосторонніх відно-

син, зобов'язання Польщі перед Україною в якості містка до Європи є добровільними і їх можна віднести до категорії моральних зобов'язань дружньої держави і сусіда. Натомість, зобов'язання перед ЄС мають більш чітко структурований та юридично-регламентований характер. Від перших у разі потреби можна відмовитися, від других – ні. За таких умов доля подальшої співпраці ще більше залежить від рівня відносин України та ЄС.

Слід зазначити, що рівень наших відносин з ЄС після 2004 року не зазнав кардинальних змін, що сприяло збільшенню розбіжностей між бажанням наших держав до співпраці і реальними можливостями Польщі виконувати взяті на себе моральні зобов'язання щодо України вже в умовах участі в європейських інтеграційних процесах. Складається ситуація перетворення фактору образного сприйняття у відносинах між державами з позитивного, який не заважає, а інколи і допомагає відносинам в такий, що починає значно спотворювати реальне сприйняття. А це вже негативний елемент у двосторонніх відносинах.

Неадекватність проявилася в тому, що після 2004 року Україна продовжувала активно застосовувати до Польщі образ свого «адвоката» і захисника інтересів в Європі попри реальні обставини, які давала б, чи навпаки заважали Польщі справлятися з цією роллю, в той час як реальні умови членства Польщі в ЄС унеможливають продовження розвитку двосторонніх відносин у старому руслі.

Певний час Польща намагалась зберігати відносини в старих рамках і підтримувала образ «адвокати» України, сподіваючись на адоптацію самої України до нових об'єктивних обставин співпраці. Натомість Україна не поспішала розлучатись із таким зручним і корисним образом. Змусивши таким чином Польщу самостійно проявити ініціативу по даному питанню. Фактично цей процес співпав із приходом до влади правих на чолі з братами Качинськими.

Жодних кардинальних змін у зовнішній політиці Польщі щодо України не спостерігалось, але був узятий тайм-аут, який керівництво Польщі обумовлювало неможливістю розвитку відносин з Україною в умовах певної переорієнтації держави на проблеми на західному напрямку. Одна справа бути «адвокатом» України на рівні двосторонніх відносин і зовсім інша – будувати їх будучи членом ЄС на чолі з євро скептиками, яким є Качинські. Разом з тим, вичікувальна позиція Польщі співпала з аналогічною позицією Європейського Союзу. З тією різницею, що Польща взяла тайм-аут у розвитку співпраці з Україною, а ЄС як балансував між бажанням втримати Україну у полі своїх інтересів і надати їй більш чітких інтересів членства, так і продовжував це робити.

Таким чином маємо ситуацію, коли Україна: її керівництво і населення продовжують використовувати до свого сусіда і стратегічного партнера образ «адвоката» і вірного захисника та лобіста інтересів в Європі в той час як сама Польща і її керівництво перестали усвідомлювати себе в цій ролі по відношенню до України. Фактор присутності образу перестав відігравати позитивну роль за умов його співпадіння в баченні обох партнерів і перетворився на фактор неадекватності в оцінці Україною свого партнера, а відповідно і неадекватності в її зовнішньополітичних діях щодо неї.

Перехід після нещодавніх виборів одного з братів Качинських в опозицію і послаблення правого напрямку в польській зовнішній та внутрішній політиці може дещо послабити негативні тенденції пов'язані із все більшою різницею в усвідомленні ролі одне одного в двосторонньому співробітництві. Але повернути його до умов, які існували протягом 90-х і першої половини 2000-х років об'єктивно нереально. В даній ситуації більш позитивне ставлення нового прем'єра до України це можливість з меншими втратами вийти з даної ситуації. Але тільки за умов максимально швидкого наближення образу Польщі в очах українського населення, і особливо, керівництва до умов об'єктивної реаль-

ності. Саме це на думку автора становить основний напрямок розвитку двостороннього співробітництва в найближчий час.

1. Бернатович Г. «Польща сьогодні: Приоритеты внешней политики Польши – Варшава, МИД, 1998
2. *Polityka zagraniczna RP 1989-2002* / Red. R. Kuzniar, K. Szczepanik. – Warszawa: Wydawnictwo ASKON, Fundacja studiow Miedzynarodowych, 2002. -494s.
3. A. Chojnowska, *Stosunki z Ukraina “Rocznik Polskiej Polityki Zagranicynej 1997”*, Warszawa, 1997. – s. 142.
4. T. Olszanski, *Stosunki z Ukraina, “Rocznik Polskiej Polityki Zagranicynej 1998”*, Warszawa, 1998. – s. 157.
5. *Нариси з історії дипломатії України* / під. ред. В.А. Смолія. – К.: Видавничій дім «Альтернативи», 2001. -736с.